

СЛИКА КРАЉЕВСКОГ ПАРА У ДРАМИ КОНАК МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Рад се бави сагледавањем слике љубави и смрти краљевског пара Обреновић, у драми *Конак* Милоша Црњанског. Посебна истраживачка пажња усредсређена је на женидбу српског краља Александра, која и јесте била катализатор гашења династије Обреновић. Александар Обреновић није бирао средства путем којих ће доћи до остваривања својих снова, задобијања круне и жене, што је на адекватним примерима и показано. Важан сегмент рада заузима тумачење Драгиног пута од несрећне удовице до српске краљице. Установљено је у којој мери је Милош Црњански користио аутентичне историјске податке приликом креирања доминантних драмских актера. Анализирани су драмски сукоби, затим трансформација ликова Александра и Драге и напослетку слика Мајског преврата.

Кључне речи: краљ Александар, краљица Драга, историјска драма, круна, фатална жена, венчање, погибија.

Историјски подаци о владавини краља Александра Обреновића, браку са Драгом Машин и њиховој погибији, садрже идеалну фабулу за литерарно остварење у коме је Милош Црњански могао још једном да обради своју омиљену тему – неспоразум појединца са средином. Готово сви актери драме *Конак*³ почевши од Александра, Драге, Милана и Наталије, били су у дубоком сукобу са својом околином, како међусобно, тако и са Србијом (в. ФРАЈНД 2005: 258). *Конак* несумњиво подсећа на Шекспирове краљевске трагедије. „Све је померено у поље негативне

¹ bulat.snezana@gmail.com

² Рад је настао у оквиру пројекта *Транспозиција историјских догађаја и личности у драмској књижевности* (број 142-451-3444/2018-02) који финансира Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност.

³ Драмски опус Милоша Црњанског чине три драме *Конак*, *Маска*, *Тесла*. Познато је да је поред ова три драмска дела, Црњански помињао и наслове својих довршених драмских текстова, који нису сачувани (*Гундулић*, *Проклети кнез*, *Јухахаха*, *Каталина*, драма о Бранку Радичевићу, као и драма без наслова писана у духу Ђуре Јакшића). Од свега наведеног, сачувано је само осамнаест стихова, исписаних дечачким рукописом, на којем је старачком руком писца дописано датирање рукописа и сажета оцена (в. МАРЈАНОВИЋ 1995: 11-41).

људске енергије [...] око краљеве личности исплело се драмско чвориште страшног интензитета и трагичног набоја“ (МУЈЧИНОВИЋ 2005: 186). Након позоришног извођења *Конака*⁴, Црњански је изјавио: „Позориште је публике ради. Позориште је оправдано само када је за масу [...] Што се тиче критике, мени се чини, била је униформна. Први мој утисак био је да су критичари били и нехотице, изненађени. Шта хоће Црњански у позоришту? Он је поет. Он је романописац. Ја сам, међутим, почео са драмом. Моја прва књига била је позоришни комад (*Маска*, 1918. године, издање Друштва хрватских књижевника). Бавио сам се позориштем и после, годинама. Бавим се и сада. Чак сам ишао, у мојим годинама на курсеве о позоришту и филму [...] Критичари су мислили да нисам онај Црњански из поезије и романа. Очигледно да мисле да је Александар Обреновић био поет. А краљица Драга романтична. Драма није ни поезија, ни роман, а то што се сад код нас покушава да се романи прекрајају у драме, не доказују ништа осим да је та работа немогућа. *Конак* је драма. Пребачено ми је и то да *Конак* није писан стилем *Сеоба*. То се десило и Гарсији Лорки после повратка из Њујорка“ (ЦРЊАНСКИ 1999: 471).

У драми Милоша Црњанског представљена је десетогодишња влада краља Александра Обреновића, а радња се збива у дворским здањима у Београду и у Бијарицу. Краљ Александар је главни покретач свих сукобљавања у драми. Црњански прецизно на сцену износи догађаје који су били од кључне важности за „формирање његовог карактера и који су пресудно утицали на његову судбину“ (МАРЈАНОВИЋ 1997: 152). Чињеница је да Александар није бирао средства путем којих ће доћи до остваривања својих снова – задобијања круне и жене. На самом почетку драме, представљен је као интелегентан, самовољан и веома лукав младић, који се често сукобљава са својим намесништвом. Историјски подаци ка-

⁴ *Конак* је премијерно изведен на сцени Савременог позоришта у Београду, године 1959. у режији Предрага Динуловића (в. МАРЈАНОВИЋ 1995: 32–35). Поводом драме Милоша Црњанског, Петар Марјановић је казивао: „*Конак* је не само најзначајније драмско дело српске књижевности написано у првој деценији после Другог светског рата, него и једно од наших најбољих драмских дела с темом из националне историје“ (МАРЈАНОВИЋ 1995: 69). Међутим, било је и негативних критика, а овом приликом скрећемо пажњу на ону која је проистекла из пера Слободана Селенића: „’*Конак*’ је историјска драма или комедија која верно преноси причу о краљевској љубави и смрти Драге Машин и Александра Обреновића. Плод озбиљног историјског читања, драма и сувише поштује чињенице, мада се од историје аутор својим напоменама ограђује. Међутим, чини се да само аутентична историјска прича у њој и постоји. Сећајући се грандиозног историјског романа ’*Сеобе*’, чија снага извире из његовог ’магичног лирског језгра, која не обликује стања и догађаје према тврдом рељефу стварности, или формулисаној чињеници историје, већ према чудима једне изузетне поетске фантазије’, морамо одмах установити да управо ње у ’*Конаку*’ нема, да је фактографско и конвенционално, декоративно и реторично прекрило непоновљиву поетску индивидуалност Милоша Црњанског“ (СЕЛЕНИЋ 1977: XXXVI).

зују да је након абдикације краља Милана Обреновића и његовог одласка из Србије, намесништво преузело краљевску власт. „Краљ Александар, коме је до пунолетства недостајала година дана и неколико месеци, узео је краљевску власт у своје руке. Намесништво и либерална влада били су збачени“ (ЈОВАНОВИЋ 1929: 205). „Са дванаест и по година постао је краљ и био је најмлађи нововековни српски владар на престолу, са шеснаест и по је преузео власт, а са непуних двадесет седам је био убијен. У том изузетно кратком животном и још краћем владарском веку догодиле су се многе турбуленције: политичке, друштвене и оне које се односе на приватан краљев живот. Стога се личност и дело краља Александра не могу објаснити без анализе епохе и људи који су га окруживали. Њихове карактеристике су важне за пут краљевог одрастања и сазревања, тим пре што су га родитељи напустили после развода, када је имао свега дванаест година [...] Због младости владара било је немогуће очекивати изграђену владарску фигуру, те су се утицаји родитеља, јачег или слабијег интензитета, осећали дужи низ година у свим политичким питањима. То је поделило владареву личност која се тек развијала“ (РАЈИЋ 2014: 10).

У складу са историјским чињеницама, и у овом драмском остварењу долази до државног удара. Упркос томе што превременом проглашењу пунолетства и преузимању престола Црњански у драми не оставља много простора, није било тешко уочити властољубивост и политичку глад младог Александра. Већ у другој слици писац нас одводи у летњиковац краљице Наталије у Бијарицу, где краљ упознаје своју музу, очарвајућу Драгу Машин. Ова драма у пет слика, заправо јесте прича о трону, љубави и смрти краљице Драге и краља Александра, али треба додати, она је уједно и прича о менталитету једног друштва, јер „...у затворене дворске оквира провири с времена на време читава београдска чаршија, њен скоројевићки менталитет и њена сирова плебејска суштина: 'Провири Цаја'" (БЕГИЋ 1959: 309). Црњански је драму отпочео као историју владања краља Александра, а потом је извлачио у први план и претварао у главни сижејни ток своје драме емотивни однос владара према фаталној жени (в. ФРАЈНД 2005: 256–261).

Биографски подаци о изабраници краљевог срца, доиста су богати. Кћерка Панте Луњевице, удовица Машин, а потом српска краљица, често је била најстроже осуђивана. Означавана је као фатална заводница, амбициозна жена лаког морала која династију Обреновић доводи до пропасти. Вишњаков скреће пажњу на Миланове речи, изречене после злогласне женидбе свог сина: „Саша, мој син, је чудовиште у људском облику. Ја сам све трпео, чак и кад је он пао у шаке те лакоме жене, а сада сигурно знам да је он пропао. Министри и намесници су се окренули од њега – све је то дело руку Машинке. Боже, каква је то срамота за Србију. Жена која

се свакоме давала за 10 франака сад је српска краљица“ (ВИШЊАКОВ 2010: 97)⁵. Удовица инжењера Машина, дакле, била је најгори могући избор за српску краљицу. „Према непрестано ширеним абровима, у Драги није било ничег доброг, ничег племенитог. Била је она достојна само презрења [...] Права правцата аспида, она је, како је нарочито истицано, гледала само своје интересе и интересе своје породице [...] Краљица Драга, међутим, није била таква каква је слика створена о њој. Била је много друкчија. Пре свега била је то образована жена“ (КАЗИМИРОВИЋ 1997: 41). Интересантно је напоменути да Херберт Вивијан, енглески новинар и путописац, у својој књизи *The servian Tragedy*⁷ на коју и сам Црњански у предговору *Конака* скреће пажњу, о српској краљици казује веома похвално. Исцрпно описујући Драгин живот, Вивијан скреће пажњу на њену трагичну судбину и изузетно тежак живот. Према путопишчевим речима, Драга је одрасла у немаштини, али је ипак, захваљујући бистрини и мукотрпном раду успешно савладала француски, немачки и руски језик, и имала је веома изражене литерарне способности. Њен брак са Машином је био права ноћна мора. „Машин је био пијаница и коцкар

⁵ Историја оставља податке и о Драгиној лажној трудноћи. „4. мај 1901. год. падао је у петак, а 5. мај у суботу и то су били за краљицу Драгу и за цео краљевски двор уопште црни и несрећни дани. 4. маја у петак, сазнао је краљ Александар, и 5. маја у суботу имала је да сазна цела Србија и цео свет, да од порођаја краљице Драге нема ништа, да она није ни била трудна и да су сви ранији гласови о томе били лажни, као што су била лажна и некаква вајна лекарска уверења, што су још прошле године издавана и објављивана о томе. Али, док се у краљевом двору јадало и плакало, напољу у вароши многи су се свесрдно радовали оваквом исходу ове ствари, јер су утврдо рачунали, да је овим решено питање о разводу брака краљева и да краљ мора одмах уклонити краљицу из двора и пресећи сваки даљи додир и саобраћај с њом“ (ТОДОРОВИЋ 1997: 716). Након случаја *лажна трудноћа*, посебно огорчење у народу изазивале су приче да ће за престолонаследнике бити проглашена њена браћа. Андре Баре је наводио да је Драги краљевска круна помутила разум и да је она само мислила како ће, користећи се упливом који је имала на младог краља, моћи Србију да преда деспотском бесу њеног брата Никодија Луњевице (в. КАЗИМИРОВИЋ 1997: 41).

⁶ Драга је након основне школе, уписала Виши женски завод у Београду. Изучавала је хришћанску науку, српски, немачки и француски језик и историју српског народа. Драга је имала амбицију да се афирмише као књижевница. Била је сарадник многих књижевних часописа (најдуже је сарађивала у *Домаћици*, часопису који је издавало Београдско женско друштво), превела је неколико романа, новела и позоришних комада (уз помоћ Богдана Поповића) да би доцније и сама почела да пише. Драга је учествовала у раду Женског друштва, била је у Одбору часописа *Домаћица*, и у сваком броју часописа, који је излазио једном месечно, објављивани су њени преводи потписани иницијалима М. Д. С. Своје радове је објављивала под псеудонимом Рудничанка. Они су писани према моделу женске романтичне осећајности, па су мотиви које је бирала, углавном били у вези са неоствареном љубављу, удајама без сопственог избора и угушеним надама (в. СТОЛИЋ 2009: 27–36).

⁷ Цитате је превела ауторка рада.

[...] Своју жену је на бруталан начин малтретирао“ (ВИВИЈАН 1904: 64). Вивијан не пропушта прилику да истакне Драгину величанствену лепоту, таленат и господске манире. Била је нежна, а њена саосећајност је привлачила сваког ко би је упознао. Драгина лепота је за то време била уистину изванредна. Имала је бујну, тамно браон косу, тамне очи, витко тело и правилне црте лице. Била је префињена и одлучна жена. Манири су јој били природни и грациозни. Вивијан казује да су управо чаробне Драгине очи хипнотисале краља Александра, који се заљубљује на први поглед, те подвлачи и њену оштроумност, снажан карактер, политичку разборитост и мудрост (в. ВИВИЈАН 1904: 63–87). Краљ Александар је своју жену безгранично волео, био јој је веома одан, али краљ, како каже Вивијан: „...никада не би жртвовао добробит краљевства и народа зарад њених хирова; иако никада и није био доведен у такву позицију“ (ВИВИЈАН 1904: 124)⁸.

Није тешко запазити да Драгин лик у драми *Конак* доживљава значајну трансформацију, како психолошку, тако и физичку. Године 1897. Драга је „лепа, тек почиње да се гоји. Није проста, него сентиментална, мелодрамска и сноб. Имала је и литерарних и театралних амбиција“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 123). Први утисак који се стиче о дворској дами краљице Наталије је негативан. Она заводи младог Александра „свесно и лукаво“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 123). Од стране краљице Наталије је означена као промискуитетна удовица која значајно утиче на рђаво понашање њеног мезимца Саше. Животна трагедије Драге Машин, најпре је потресала краљицу Наталију, због чега је осећала сажаљење према младој удовици и тежила је да јој помогне. Но, када прозре Драгине намере, Наталија се претвара у њеног највећег непријатеља. Непрестано је краљица својој дворској дами указивала на све негативне последице које може изазвати љубавна веза у коју се упушта са младим краљем. Краљица Наталија у њој види опасност, не допада јој се њено понашање,

⁸ Чини се да је образ Драге Обреновић на најбољи могући начин осветлила њена сестра, Христина Петровић Луњевица, која је писала о Драгином боравку на двору краљице Наталије, почетку идеалне љубави између краља Александра и краљице Драге и њиховој веридби. Христина за своју сестру вели да је била „...једно особено створење управо због њене крајње уздржљивости и беспрекорног карактера“ (ПЕТРОВИЋ ЛУЊЕВИЦА 2013: 15); „...њено држање је било апсолутно коректно, достојанствено и озбиљно“ (ПЕТРОВИЋ ЛУЊЕВИЦА 2013: 16); „У младоме Александру она се дивила суверену своје отаџбине и у исто време осећала према њему сажаљење, што је он, премда краљ, у ствари био једно сироче, остављено од својих родитеља“ (ПЕТРОВИЋ ЛУЊЕВИЦА 2013: 18); „Њихова љубав је била уистину нешто јединствено. Било је очигледно да је њу провиђење одредило“ (ПЕТРОВИЋ ЛУЊЕВИЦА 2013: 21); „...њен идеал о срећном животу је био спокојан и миран домаћи живот. Ниједна жена није била мање амбициозна него што је то била моја сирота сестра краљица Драга, жена племенитог срца и анђeosке душе“ (ПЕТРОВИЋ ЛУЊЕВИЦА 2013: 24).

изражавање, нити облачење⁹. Скреће јој пажњу на њене године, статус и без задршке узвикује: „Ви знате да је Саша још дете [...] Оставите ви, мадам Машин, мог сина да се мало више посвети друштву, и тим дамама, МЛАЋИМ“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 146).

У преписци краљице Наталије, пронађена је потврда да је краљица у почетку веома ценила Драгу Машин. Године 1892, П. Пинтеровићу краљица Наталија пише: „Драга Машин је одушевљена Бијарицом и верујем да ће јој добра клима много користити. Изгледа већ много боље и сасвим добро једе и спава. То је једна јако добра особа и биће ми драго да јој се здравље овде поврати“ (ОБРЕНОВИЋ 1996: 70). Очигледно је Наталија и те како била свесна симпатија које су рођене између Саше и Драге. У писму из 1895. упућеном сину, Наталија вели: „Драга је врло дирнута што ти је остала у лепом сећању, и на томе ти захваљује“ (ОБРЕНОВИЋ 1996: 93). Исте године пише: „Драга ти захваљује на лепом писму и моли ме да ти пренесем изразе њене захвалности. Има намеру да ти пише, али с њеном пословичним лењошћу верујем да ће ти то пре лично саопштити“ (ОБРЕНОВИЋ 1996: 97). Касније, 1896. године у мају месецу, краљица сину каже: „Драги је жао што је у жалости и не може да обуче лепу плаву хаљину. Рекла сам јој да ћеш сигурно ти бити највише одушевљен када у њој засија у Београду“ (ОБРЕНОВИЋ 1996: 100). Из преписке се увиђа да је већ у децембру исте године Наталија била у сукобу са Драгом: „Верујем да ће Драга бити приморана да се врати у Србију, јер што сам ја живахнија, она је све тромија, права була. С тако неусклађеном вучом кола не могу да иду“ (ОБРЕНОВИЋ 1996: 102). Потом Јови Живановићу у јануару пише: „Добро је за Драгу што је у Београду задовољна, јер без ње ни ја нисам несрећна. Жао ми је (нарочито због ње) што ми њен карактер тако мало одговара, али више нисам у годинама да поред себе подносим особу која је неспособна да ми буде од користи и пријатна“ (ОБРЕНОВИЋ 1996: 102–103).

Александар је 1897. године у драми Милоша Црњанског осликан као незрео, размажен, самовољан двадесетогодишњи младић, а Драга као очаравајућа жена и искусна милосница. Овом приликом је од велике важности истаћи чињеницу да Александар доноси одлуку о Драгином пресељењу у Београд и наставку љубавне романсе на веома непромишљен начин¹⁰. Док се фатална Драга умиљава, плаче и казује му

⁹ Наталији посебно смета Драгина хаљина, која је чини десет година млађом, као и изазовни купаћи костим који Драга с поносом носи.

¹⁰ „Драга (*отвара тихо врата и појављује се тужна као Ниоба*): Саша, ако бога знате, чуће нас! (*Она је у лакој, ПРОЗИРНОЈ домаћој, париској хаљини, у гаћицама црним, са црном чипком, као у играчица канкана, и у свиленим црним чарапама, тако рећи полу гола*). Саша, лане мој! (*Отвори сасвим и загрли га*) Не могу, болан, да те пустим унутра. Сами смо, опасно је! Ти си тако жустар, душо моја. Не могу данас да те примим, драги!

о својим страховима и неправди коју је доживела од стране његове мајке, Александар ће равнодушно казати: „Чудна ми чуда! Шта ће бити с тобом! Па, ти се врати са мном у Београд и готово. Хајдемо у твоју собу. Обећала си ДАНАС!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 149). Драгин коментар није ништа мање занимљив, јер сада, када је постала сигурна у своју будућност, обраћа се Александру речима: „Смири, се, чекај, кажи ми, тако ти маман, је ли збиља важи да дођем у Београд? Ако важи, онда се више ничег више не бојим. Ја ћу ноћас, Саша, да дођем“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 150). Краљева одлука, касније ће се испоставити, дефинитивно јесте била катализатор гашења династије Обреновића. На самом почетку драме, Драга се најпре указује као покорна и стидљива жена. Она трпи све Наталијине опаске, подругљиве речи и беспоговорно извршава сваку њену наредбу. Међутим, када се увери да је Саша одлучио да је поведе са собом у Београд, дружбеница ће се сукобити са краљицом, тријумфално истичући: „И ви сте заборавили да је он сад КРАЉ“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 156).

Иако ће се Александрова мајка оштро борити да разори ову љубавну везу, дворска дама је постепено преузимала контролу над бићем младог краља, да би га концу потпуно опчинила¹¹. Александар је незаинтересован за младе даме о којима му мајка говори, не привлаче га ни многобројне принцезе са којима отац жели да га ожени. Наиме, Милан је водио преговоре са немачком владом о могућности женидбе свог сина са једном од немачких принцеза. Женидба краља Александра и принцезе Александре, требало да уведе краља у „ФАМИЛИЈУ *tour court*“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 175), а самим тим да обезбеди Србији стабилност. Међутим, Александар одлучно ставља лично испред државног. Он је желео и волео само Драгу Машин, био је „заљубљен до ушију“; „као омађијан“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 198). Она је била остварење његових снова, анђео заштитник и спаситељка. У прилог изреченом, треба указати на сцену у којој доминира купање у океану, када је краљ једва избегао смрт. Александар је мајци наглашавао важност Драгиног постојања у његовом животу: „Да није било госпође Драге и њеног сунцобрана, одох ја, маман“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 143); „Мени је живот спасла госпођа, маман.

Одлази, молим те, може неко доћи! Ја имам да пишем писма!

Александар (*Неспретан, и заљубљен, хоће да је увуче у њену собу.*): Пусти ме код тебе. Сами смо. Нико неће доћи. Теби увек неко долази!

Драга (*Искусна милосница.*): Саша, Саша, не тако јако, не тако јако! Не тако лудо, доста, доста, појешћеш ме! Не могу данас да те примим. Саша, лане мој!

Александар: Обећала си ДАНАС!

[...]

Драга: Ходи да ти кажем. Не могу данас. Ја сам се данас посвађала с маман“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 148, 149).

¹¹ Драгину доминантност потврђује чак и папагај који у летњиковцу краљице Наталије у Бијарицу „с времена на време, крешти: 'Драга, Драга'“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 124).

Она ми је показала правац куда треба да пливам. Видео сам њен црвен сунцобран“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 144). Александар не уме да функционише без Драге и једино уточиште проналази у њеном загрљају. Сву љубав која му је још у детињству ускраћивана од оца и мајке, проналази код Драге, која га, не случајно, ословљава као мајка Наталија, речима: „Саша, лане мој“¹². Драмска јунакиња Милоша Црњанског ће свим силама стремити да учврсти везу са Александром и лукаво ће чинити све што је у њеној моћи, не би ли се он осећао као кавалеџер, витез, заштитник немоћних и слабих. Примера ради, млади краљ је незгоду у којој се нашао описао на следећи начин: „Таман сам запливао, кад је онај почео да се дави. Нашао мене да хвата за ногу. А што иде да се купа кад не зна да плива [...] Ухватио ме изненада и вуче. Видим, маман, да ћу да се удавим. Загњурио ме и вуче као полип [...] Вуче ме у дубину, а нешто се дере, на шпанском. Ритнем ја њега по носу, и хтео бих да викнем: 'Зар си ти, животињо, зато дошао у Бијариц!' Једва сам га преврнуо на леђа и могао да се спасем“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 141, 142). С друге стране, Драга је ову трагикомичну ситуацију претворила у причу о витезу на белом коњу. Свога принца је величала, подилазила му је и с дивљењем говорила: „Ви сте тако лепо запливали, Величанство! Нико није видео како се то десило. Ја сам приметила, али је било доцкан. Ви сте тог човека спасили сигурне смрти, Величанство. Изнели сте га из таласа, тако рећи на грудима својим“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 142).

Александар би за Драгу „све дао што има“, „ишао и у ватру и воду“, „и звезде скинуо с неба“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 164). Она је једина жена „са којом би срећан био“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 181). У жељи да стекне поверење народа, официра и виших државних чиновника, који би требало да подрже његову одлуку о женидби, непрестано ће истицати Драгино српско порекло – посебно указујући на чињеницу да је Драга унука славног војводе Николе Луњевице, „САРАДНИКА ТВОРЦА данашње наше Србије“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 219). Пореди је са Љубицом Обреновић, која је била „ЖЕНА ИЗ НАРОДА“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 219) и поносан је што ће Драга бити прва Српкиња краљица после Косова, а не странкиња. Александрове емоције можда најбоље дочаравају

¹² Историјски списи казују о Александровом несрећном детињству. Сузана Рајић наводи: „Ступањем на престо Александрово детињство престаје, као и безбрижност у којој је до тада уживао. Прикриване родитељске свађе силовито су избиле на површину, а млади краљ је, прилично сурово, био у њих увучен. Родитељи су престали да га штеде, баш као и намесници, вршиоци краљеве власти. Мајка је гајила нереална очекивања од сина који је постао владар. Није узимала у обзир важну чињеницу да је он владар без власти. Њихова преписка је убрзо променила тон. У дипломатском кору се увелико шапутало да Александар пати и чезне за мајком и да, како су утврдили лекари, постоји велика опасност да се психички разболи“ (РАЈИЋ 2014: 47).

следеће речи: „Док сам имао намеснике, имао само само једну жељу: да будем краљ. Сад имам само једну жељу: да имам тебе, животе мој. Ово у Бијарицу био је прави сан. Знаш ли да се сад рано будим, у зору, и мислим на тебе. Знаш да си ту у својој соби, па ми је мило. Отворим прозор и удишем ваздух са уживањем. Цвеће мирише доле па ми дође да запевам. Ти знаш како ја урличем кад певам. Али свеједно, мени је лепо. Па онда сиђем до мора да те чекам. А море бескрајно, бескрајни океан. Учини ми се да те видим како долазиш, по врелом песку, поред обале и потрчим ти у сусрет. Кад оно, нека друга дама, у белом. Не играј се са мном, ђаволе, кажем ја ђаволу, нема такве друге као што је госпа Драга. Све је на њој лепо, бело; меко, као да је нека бела тица, ластва, паперје... (Љуби је)“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 151, 152).

Краљева опсесија Драгом, најпре је довела до оштрих сукобљавања са мајком Наталијом, која јесте дозвољавала њихову везу изван период и то „из хигијенских разлога“, те није имала ништа против да се Саша забавља и да „постане мушко“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 123). Но, када краљица Наталија постане свесна колико је њихова веза постала озбиљна, покушаће свог мезимца да изведе на прави пут. Ова драмска јунакиња се превасходно остварује у улози брижне мајке. Иако на све могуће начине покушава да контролише свог сина, штавише, преко радикала га шпијунира, неупитна је њена беспоговорна мајчинска љубав и патња због изгнанство на које је приморана. Наталија ужива у синовљевим успесима и непрестано стрепи за његову судбину. Сетно ће се присећати његовог детињства и брижно ће му говорити: „За мене ћеш увек бити мој мали син. Кад одеш, послаћу ти једну моју нову фотографију. Треба увек да је држиш на свом столу. Ништа те неће тако чувати, Саша, као материна слика и поглед материних очију...“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 161). Највише Наталију потресају Сашине речи *belle comme le jour* (лепа као дан) које је упућивао вољеној. Оне краљицу подсећају на раскалашног мужа, прељубника Милана који је одувек имао, младе, лепе жене крај себе. Присећа се Наталија свих мука које јој је приређивао муж¹³. Патила

¹³ Краљица Наталије је без сумње била романтична жена и с почетка, веома заљубљена у свог супруга. То потврђују њени *Мемоари* у којима је српска краљица бележила: „Сањала сам чаробан сан и била сам врло заљубљена у свог вереника“ (ОБРЕНОВИЋ 1999: 68) Нешто касније, Наталија открива праву природу свога супруга: „Интелигентан и лукав, али без суштине под блиставом спољашношћу, размажен, сумњичав и лажљиве нарави, склон заповедању, али неспособан да наметне своју вољу, док је његова истрајност у одабраном понашању била више тврдоглавост него ма шта друго. Уз то невоспитан, груб и сурово себичан, слабог карактера, подложен ласкању и женском утицају [...] не изгледа зао, али је способан да учини зло из подозрења. Презире људе и неспособан је да поверује у племенита осећања и оданост [...] Снисходљив пред вишима, дрзак према нижима, недовршена природа, несрећна за себе и неспособна да пружи срећу другима. Заиста достојан сажалења. То је Милан“ (ОБРЕНОВИЋ 1999: 112–113).

је, јер је по први пут у свом сину, угледала одраз Миланов¹⁴. Упркос мајчиним саветима и настојањима да га одвоји од Драге, упозорењима да „госпођа Драга не сме доћи Београд“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 163), Саша у својим намерама није посустајао, а мајчиним речима је одрицао важност, и то са огромном дозом цинизма и непоштовања¹⁵.

Александар не добија одобрење да озакони своју везу са Драгом од мајке и оца, али ни од Владе, Скупштине, митрополита, председника Министарства и др. Због Драге, круг Сашиних неистомишљеника и оштрих противника је у великој мери проширен. Он је бескрајно волео Драгу, праву српску лепотицу, жену која је изгледала божанствено „у том страном свету“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 127). Наведене речи можда на најбољи могући начин описују Драгин положај у драми Милоша Црњанског. Она је жена из другог света, која се и по пореклу, и по начину живота одваја од припадника краљевске породице. Драга заувек остаје странац, те сваки покушај да стекне осећај припадности остаје безуспешан. Александрова Драга, означена је као недостојна краљевске круне – удовица је ниског порекла, лоше репутације, сироти имитатор краљице Наталије¹⁶. Александар је намеру да Драгу узме за жену крио све до 1900. године, а потом је своје планове откривао државним чиновницима и официрима. Драмску напетост несумњиво дају снажна сукобљавања, настала приликом Александрових покушаја да образује

¹⁴ Подсећамо да и историја краља Милана памти као женскароша, те да је стицајем околности и Миланова прва љубав и грчевита настојања да је браком крунише, изузетно слична са првом љубављу његовог сина. Драгутин Илић је забележио: „Чини се да се тридесетак година доцније, реинкарнира до крајњих ситуација једна некада, неуспела љубавна авантура очева, да би се у његову сину обновила и успешно завршила. Страсно, до безумља заљубљен у лепу удовицу, Лепосаву Стевановић, млади Кнез је успео да је начини својом милосницом. Њихова узајамна љубав, којом се кнез Милан свом бујношћу своје плахе младости предао, није могла остати дуго тајном [...] Као и Александрова Драга Машин, тако је и Миланова милосница била нешто старија од њега, па као што је доцније, његов син покушао да се ожени својом милосницом, тако је и кнез Милан, засветљен ватром прве љубави, покушао озбиљно, да од своје наложнице, учини кнегињу – владарку. Али докле је његов син, у погледу остварења брачне везе, био сретнији, кнез Милан је претрпео тежак бол трагичности прве љубави [...] његова влада је употребила све мере предострожности те да се спречи могуће изненађење“ (ИЛИЋ 2015: 14–15).

¹⁵ Последње појављивање краљице Наталије је веома потресно. „(Скочи као да ће да потрчи за њим, затим падне на колена и плаче): Саша, лане мој“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 166). Напомињемо да, иако се Александар подсмевао Наталијиним речима да би мајчину слику требало да држи на свом столу, у последњој слици ми видимо, да, ипак, на Александровом писаћем столу стоји „ВЕЛИКА ФОТОГРАФИЈА краљице Наталије“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 272). Александар је кобне ноћи, у којој је изгубио живот, посматрајући мајчину фотографију видео „сузе у материном оку... да плачу“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 285).

¹⁶ Још као дворска дама, носила је хаљине које сличе краљичиним. Попут краљице Наталије, оловљавала је Александра речима: „Саша, лане мој“. Често је користила француске речи и изразе, а лорњон је носила, иако није била кратковида.

женидбено министарство. Сви драмски актери су сагласни са чињеницом да Драга није добра прилика за српског краља и да жена сумњивог морала никако не може бити српска краљица. Краљ своју одлуку покушава да оправда речима: „Постоји обичај баш у српском народу да момку кад се жени, нађу старију девојку...“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 188). На краљеву аргументацију, Сомаловић одвраћа: „Јест, Величанство! Али зато што, на селу, наше жене копају... а не свирају у момкову фрулу...“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 188). У драми одзвањају гласови: „Избијте то из главе. Каква Драга, Величанство!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 186); „Никако! Никако! О поменутој госпођи свашта се говори и није на добром гласу!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 196); „Она има тридесет и шест, Величанство! А Ви двадесет и четири, Величанство! Ускоро ћете моћи да је показујете, на страним дворовима, као своју мајку!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 187); „Скинућеш ти себи, синко, круну!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 188); „Та женидба, Величанство, биће Обреновића самоубиство“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 181)¹⁷. Упркос свему, Александар је био спреман на све због мистериозне и фаталне Драге. Према свакоме ко је противник њихове љубави, понаша се немилосрдно и доживљава га као непријатеља. Тако ће мајци претити да ће бити протерана из земље: „Ја ћу да наредим полицији да тебе протерају преко границе као неко путујуће позориште! Ти заборављаш да сам ја КРАЉ“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 165), а оца је спреман да доведе у животну опасност: „Новом дивизијару издајте наређење да дуж Дунава и Саве патролира коњица. У случају да краљ отац (*кикоће се*) покуша да пређе без моје дозволе, ја дозвољавам употребу оружја према краљу оцу!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 206). Александар је наступао агресивно и хистерично: „Сви ћете ви да играте Драгино коло... Ко год ми стане на пут, процвилеће мајчино млеко“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 181); „Господине пуковниче, убићу вас као псето“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 186).

У писму Радету Марковићу, Милош Црњански у центар ставља важност трансформације¹⁸ кроз коју пролази лик краља Александра:

¹⁷ На сличан начин је и историја описала овај догађај. Када су *Службене новине* објавиле прокламацију о веридби, реакције народа, нису могле бити горе. „Сви су се питали: Шта би краљу? Он је имао двадесет и четири године, а његова вереница тридесет и шест. Он је био краљ, а она удовица малог инжењера [...] Њен отац свршио је у лудници, мајка је била пијаница. У њеној прошлости, било је свачега, млада удовица са бедном пензијом, она је хватала 'пријатеље' који ће је помагати; сам краљ пре него вереник, био јој је такав пријатељ. Што је најгоре, са првим мужем није имала деце, и држало се да их не може ни имати. Против нове краљице били су и људи и жене [...] жене су сиктале на 'Госпа Драгу', коју су памтиле као удовицу са шесет динара пензије, у отрцаној сукњи и искривљеним ципелама“ (ЈОВАНОВИЋ 1936: 11).

¹⁸ Промену лика краља Александра, од знатижељног, бистрог дечака, који воли српски народ, до подмуклог тиранина, незаинтересованог за Србе, о којима, при томе, говори са ниподаштавањем, између осталог, потврђују речи ађутанта, доцније потпуковника

„Да сам ја на Вашем месту, био бих рано израстао дечко, лак, и у првој слици, без кукова (које је после имао) снебивљив пред старијима. Ништа не мари, ако публика буде помислила у почетку да сте безначајни. Он ће да расте у идућим сликама, а РАЗВИТАК је главно. У првој слици он је обешањак, кога официри диригују као лутку. А његово кикотање, за глумца опасан задатак који се провлачи кроз целу драму, у првој слици, још је детињасто. Прва промена долази тек при крају његове сцене у првој слици. Кад викне: 'Онај коме то није право остаје КАО У АПСУ: Ту први пут постаје тиранин. Дакле, у првој слици, лака униформа, вечерња. Детињасто [...] Експлозија тек при крају. Тиранин се родио [...] У четвртој слици почиње подмукли тиранин. Говорите о људима као што се говори иза леђа људи. Ту сте донекле Ричард III. Али угојен“ (ЦРЊАНСКИ према МАРЈАНОВИЋ 1995: 79–80).

У тренуцима у којима Црњански говори о краљевом страху због потенцијалног губитка Драге, Александар губи одлике осиног, агресивног и суровог владара, који, како би рекао Селенић: „...непрестано прави опречне, бесмислене уставе, распушта сенате, намеће земљи за краљицу жену проблематичне прошлости; продаје Земљу Аустрији, продаје земљу Русији, продаје земљу због продавања; наређује да протерају мајку, наређује да убију оца“ (СЕЛЕНИЋ 2005: 96). Застрашен могућношћу да ће остати без вољене жене, Александар се претвара у разочараног, емотивно нестабилног и несрећног краља. Његова сетна медитирања о самоћи у детињству, о несаницама које прате звук сата с дворске сахат-куле, потврђују тезу, да када удари реалности и судбине почну да падају по јунацима дела Милоша Црњанског, они постају суматраисти. Када осети да му измиче остварење животног сна, односно Драга, Александар проговара језиком резигнације карактеристичном за ликове суматраистичког профила (в. МАРЈАНОВИЋ 1995: 65–66).

Након склапања брака, Драга је била крива за сваку Александрову лошу одлуку, сваку реч или гест. Официри су казивали да је Драга

Ђирића. Ђирић краљевој мајци казује: „Пре, док је био малолетан, изгледало је да воли да није сам, да иде међу људе, да га по Србији водим, да путујемо. Сад му нико више није добар и никог, изгледа, не мари. Пре га је интересовала историја и географија и тражио је да идемо у брда, на Рудник. Кад бисмо правили излете он би ми довикнуо, каткад, као да сам му старији брат: 'Илија, бре, лепа је ова наша Србија!' А сад? Сад морам да затварам прозоре да свет не чује шта о Србији каже њен краљ! [...] Кад путујемо и кад стигнемо негде где мора да преноћи, свет га сачекује и игра коло, а он ми подвикне: 'Илија, оца му, што сте ме довели у овај ћумез?' Кад му дође свет из Македоније и плачи и јадикuje да помогне, он се развиче: 'Ударићу ја двадесет и пет оном вашем лудаку'. А тај лудак, Ваше Величанство, то је – митрополит Фирмилијан [...] 'Провири цаја! Хоће да каже: провири из ње мати... проста [...] Љубав на земљу?' Све су то фразе краља Милана, каже он. 'Илија, све је то измислио мој папа. Ниједан краљ не воли своју земљу, Илија, каже. 'Зашто би иначе трчкарали толико по иностранству“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 136–137).

бескрупулозна владарка из сенке, која се и одвише меша у политику. Тако је комадант пука казивао: „...да је Њено Величанство Краљица пукла са два прста, овако, и казала: 'Купићу сваког официра, могу за два, наполеона'" (ЦРЊАНСКИ 1966: 255); „...официри су се зачудили, на пример, да се Њено Величанство појавило са Таковском лентом на грудима, и на коњу... Један комадант пука, на пример, Црногорац, тражи ми пензију. Каже: 'Ни цар Лазо није водио царицу Милицу на коњу, у Косово'" (ЦРЊАНСКИ 1966: 255). Указује се и као сурова саветница. Краљ ће казати: „Њено Величанство Краљица каже да би требало просто узети од чиновничких плата 20%, па мирна крајина... шта ту ваздан... (кикоће се)" (ЦРЊАНСКИ 1966: 248).

Иако се Наталија, након 1897. године у драми више не појављује, она је и даље главни Драгин противник¹⁹. Наталија, наиме, обавештава руски двор о сумњивој трудноћи српске краљице, због чега Драга и бива подвргнута прегледу лекарског конзилијума. Драга је у драми Милоша Црњанског доиста представљена као поносна, фатална, очаравајућа и лукава жена. Она је жена која жели власт, не бира средства путем којих ће доћи до остварења сопствених аспирација и заводи младог краља, а потом се не либи да га превари и саопшти му да је у благословеном стању. Међутим, не треба занемарити чињеницу да је Црњански неретко наглашавао и Драгину уплашеност, страхове и тугу. Већ на почетку драме се среће понизна, послушна Драга, која је уплашена за своју будућност. Иако на тренутке Драга дела одважно и поносито, пажљивим ишчитавањем је запажено да њен страх не нестаје ни онда када бива проглашена за светлу краљеву вереницу. Црњански кратко вели да је Драга „уплашена и срећна“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 217). Ова уплашеност ће кулминирати у сцени која осликава Драгине припреме за одлазак на лекарски преглед. Сцена је претрпана колевкама, а „Драга је хистерична, меланхолична и тужна“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 229). Црњански је креирао портрет једне очајне жене која на све могуће начине покушава да се одбрани и спаси из безизлазне ситуације: „Зашто си приредио овај докторски преглед данас после подне? Зар то баш мора бити? Ја се бојим, Саша! Ти, изгледа, сад мислиш само на бебу. МЕНЕ си заборавио“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 230); „Да немам бебу на путу, Саша, ти ме више ни волео не би [...] Бојим се, Саша, умрећу на порођају“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 231); „Пошаљи Сњегирева натраг у Москву па мирна крајина. Шта има да ме прегледају као краву. Не могу да се свлачим пред целим светом“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 232); „Саша, обећај ми бар да ћеш и ти

¹⁹ Наталијину мржњу према краљевој жени потврђује и сам Александар: „Пише ми да је, због тебе, прешла у католичку веру. Неће са нама ни у исту цркву“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 284).

присуствовати прегледу. Не остављај ме саму [...] Саша, ја осећам да ми је зло! Ја то не могу [...] Умрећу! (ЦРЊАНСКИ 1966: 232); Ја сам са својим првим мужем толико пропатила. Видиш, он ме је ударио, пијан (*показује трбух*) ту, ту, ту! Ја се бојим, умрећу на порођају. Зар нас двоје нисмо довољни једно другом, на свету [...] Ти си моја беба и ја другу нећу“ (ЦРЊАНСКИ 1996: 233); „Ено, тамо, тамо, учинило ми се да ми се твој покојни папа јавио. Викао је, 'јалова удовица', 'јалова удовица'. Саша, не остављај ме, умрећу“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 235). Њени говори су препуни очаја и стрепње, што се пролонгира и у сцени у којој саопштава своје супругу да она никада неће моћи да му подари наследника круне. И тада ће Драга први пут изустити: „Ох, Саша, лане моје“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 262). Александар Обреновић „стоји као громом поражен“ и говори тихо, а потом немоћан, клонуо „плачући иде до миндерлука“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 262, 263). Црњански Александра у овим тренуцима представља као дубоко несрећну особу, каква је несумњиво била и Драга. Ово доказују и сугестије Милоша Црњанском, упућене глумцу Марковићу: „Александар је, искрено, волео малу децу и био жељан сина [...] Кад види да је Драга лагала, пад је велики. Скрхан је. Будите тих“ (ЦРЊАНСКИ према МАРЈАНОВИЋ 1995: 80). Писац је истицао Александрову усхићеност и жарку жељу за дететом, те је пре овог сазнања маштао: „Загњурићу главу, животе мој лепо, у ту твоју тамну косу, а ти ћеш да ми певаш, као што си ми певала кад сам долазио код тебе, у Крунску! А кад се роди, спустићемо га, ето, у ту колевку и гледаћемо како нам пружа ручице и гутуче и смеши се на нас! Ја ћу да вас показујем и на балкону! Нека цео Београд види нашу срећу“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 233).

Пета и последња слика нас уводи у кобну 1903. годину. У овој години се среће Драга која је „још лепа, али пуначка, увела“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 273). Њена несигурност бивала је додатно подстрекивана Александровим подругљивим коментарима, који су се односили на њене године, а биће јој у потпуности савладава љубомора према другим, младим женама. Њихове препирке прерастају у озбиљне брачне свађе. Краљу одједном почиње да смета Драгина фамилија, а њене сузе му постају неподношљиве²⁰. Александар се према својој жени понаша као према каквој љубавници, нестало је у њему оне нежности, али је ипак „НЕ да“ (ЦРЊАНСКИ према МАРЈАНОВИЋ 1995: 80), она је само његова, једна, једина Драга. Када јој открије да је оставка Цинцар Мите узрок кулминације његове узнемирености и хладноће, резигнирана Драга ће констатовати: „Сви

²⁰ Драга се безуспешно брани: „Видим ја болан, Cheri, да ћу дочекати да поверујеш и то да је мој покојни Панта умро у лудници, а да ми је мати била пијанчурa [...] Мрзиш ти Саша, и Никодија, и целу моју фамилију, мрзиш ти и МЕНЕ“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 275); „Нисам ЈА звала своју фамилију, ти их призиваш и кажеш да их волиш. А после се кајеш и ја сам ти крива“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 276).

нас, Саша, напуштају“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 279). Безуспешно ће Драга упозоравати Александра²¹ да престане са несносним кикотањем и тако ће заправо покушавати да одагна Луцифера: „(Врисне.) Не смеј се, Саша тако, не смеј се тако!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 279); „(Запуши уши и виче.) Не смеј се, не смеј се тако. То не слути на добро“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 280)²². Црњански је Драгином лику доделио натприродне способности, јер она је „снила кнеза Михаила, сав је био крвав!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 260). Истога дана, када је убијен кнез Михаило Обреновић у Топчидеру, разјарени и немилосрдни завереници²³, окупираће двор краља Александра. Једино ће савесни и беспоговорно одани Лаза Петровић, покушавати да спасе краљевски пар од гнусног атентата²⁴. На малом балканском двору зачуће се „општи урлик завреника. Петровић пуца. Завереници пуцају, али ЗАВЕСА БРЗО ПАДА. Музика 'Словенског марша' одјекује као олуја“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 301). Ипак, снажније од сваке олује и грмљавине,

²¹ У овим моментима Александар и Драга први пут разговарају о опасностима које вребају краљевски двор. Упозоравала је Драга Александра на страшна писанија *Дневног листа*, у којима стоји да ће „крв попрскати сокак“ и да ће им „мозак просути по калдрми“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 280). Скреће му пажњу и на заверу Шестог пука, као и на чињеницу да никако није „омиљен у официрском кору“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 275, 281). Штавише, спремна је и на максимално ангажовање. Рећи ће: „Сутра ЈА идем да видим председника министарства, Цинцар Миту. Крив је и комадант пука у граду мајор Степа Илић. Њему је било наређено да разда бојну муницију и изведе трупе на улицу, а он боже, НЕ ПОЗНАЈЕ глас министра војног, на телефону. Вуцибатина!“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 282).

²² У том краљевом кикоту, заправо је испољен демонски потенцијал *Конака*, јер се то Мефистофел смеје свеколиком човеком запетљавању у историју. Драга осећа пукотину у краљевом смеху, она слути да то није само његов смех. Она осећа другог у краљевом смеху, одвајање демона од човека у краљу, смејање демона, оно страшило унутар тог смеха, јер је сада нестало детета у које је прикривало, инфантилношћу, демонски карактер краља који се кикоће (в. ЛОМПАР 2004: 14–25).

²³ Текст заклетве коју је капетан Драгутин Димитријевић диктирао из постеље гласио је: „Увиђајући сигурну пропаст отаџбине, ако се данашње стање продужи за најкраће време и оглашујући као најглавније виновнике за све краља Александра и његову милосницу Драгу Машин, заклињемо се и својим потписима обавезујемо да ћемо их побити. На престо српски, опран крвљу ових бесчасника, довешћемо Петра Карађорђевића, унука вождовог и сина законитог кнеза пок. Александра Карађорђевића“ (ВАСИЋ 1925: 66).

²⁴ До самог преврата, организација је бројала око двеста завереника. Завереници су, након двогодишњег промишљана, одлучили да нападну српски двор у ноћи између 28. и 29. маја 1903. године. Око два часа после поноћи, група официра, вођена капетаном Драгутином Димитријевићем, упала је у двор. Лазар Петровић је покушавао да спасе краљевски пар. Тек када су завереници затражили секиру да обију врата, Петровић је донео одлуку да позове краља на одбрану. Врата су се отворила, а завереници су запуцали. Краљ и краљица су убијени на стравичан начин. Војсци је кроз отворен прозор објављено да нема више 'тиранина'. У Мајском преврату, животе су, поред краља и краљице изгубили и краљичина браћа, председник владе Цинцар Марковић и министар војни Павловић (в. ЈОВАНОВИЋ 1936: 350–377).

одјекнуле су краљичине речи, које је изговорила пре него што је занавек склопила очи: „Саша, не дај ме“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 287); „Саша, лане моје“ (ЦРЊАНСКИ 1966: 288).

Доиста, као што је Борислав Михајловић Михиз рекао: „Црњански је схватио да је живот написао једну велику драму у пет великих класичних чинова. Њему је само остало да је театарски препише и докаже. Схватио је још нешто: да је и наша историја вредна пажње²⁵, да се и у њој секу линије живота и страсти као у класичној митологији или у историји великих народа. И зато када он каже Александар и Драга, онда он хоће да то звучи, и онда то и звучи као појмови, онда се ту зна унапред ко је ко и ко је ту коме шта, као што је довољно рећи Фазон и Метеја, Цезар и Клеопатра, или Јелисавета и Секс, па да искрсне цео један свет“ (МИХАЈЛОВИЋ 1994: 47).

Приликом једног интервјуа Црњански је изјавио: „*Конак* је драма, и комедија, о краљу Александру Обреновићу и краљици Драги и о њиховом убиству. Потка је зло које је било у том краљу, у тој 'краљици', у краљевим намесницима и политичарима оног времена“ (ЦРЊАНСКИ 1999: 454)²⁶.

²⁵ Приликом своје прве службене посете Београду, педесетих година прошлог века, оснивач Француске кинотеке Henry Lenglois, захтевао је, пре свега, да га одведу на гроб Александра Обреновића и краљице Драге. Његови домаћини који су имали прилично проблема да лоцирају место где је овај брачни пар покопан – подрум цркве св. Марка на Ташмајдану, били су прилично изненађени, када им је он, полагајући руже, рекао да је овај гест за њега необично важан јер је њихова животна прича била прича његове младости (в. АНЂЕЛКОВИЋ 2013: 79). Анђелковић је с правом закључио: „Судбина краљевског пара је својевремено много више узбуђивала француску јавност, него што је изненађивала српску. У Србији је јавност брзо заборавила покојни краљевски пар и окренула се новом наследнику круне“ (АНЂЕЛКОВИЋ 2013: 79).

²⁶ Радоје Домановић на немилосрдан начин проговара о дану после Мајског преврата. Реч је о делу под називом *Краљ Александар по други пут међу Србима*. Над мртвим телима краља Александра и краљице Драге стајао је Свети Арханђео, и то с изразом правде на лицу и пламеним мачем у руци. Након тога, наређено је да се Александар и Драга одведу у просторију, где ће причекати док и Свети Петар не изрекне суд над овим двома душама. Александра и Драгу су сместили у одељење за Србе. Према Драгиној души, Радоје Домановић није имао милости. У чекаоници се распредају следећи разговори:

„ - Како се величанство осећа у благословеном стању? – Ви сте неучтиви. – Ама требаше да понесеш неку колевку, знаш за сваки случај, злу не требала! - уплете се у разговор душа једног сиромашног сељака.

Душа једне бабе сељанке удари у смех и рече:– О, 'натема га била, да се човек и овда од све муке насмеје.

Настаде општи смех.– Та да, куд би, ваше величанство, без колевке, може вам, касти, очас затребати! - добаци један Србин из Баната и опет душе ударише у смех.– Што се смејемо, смејемо, али мени је лакше што видим овде Александра и Драгу - рече један из неослобођеног Српства - то двоје су били убили у нама наду на ослобођење и уједињење васцелог Српства [...]

Чудо не одиграш један порођај! - пецну је један грађанин.– О, порађали тамо њу ђаволи у паклу, дабогда! Што је са мном мешаш, далеко јој лепа кућа! - одговори баба осорљиво“

Зло јесте видљиво у драмским ликовима краља Александра и краљице Драге. Црњански је у њихове ликове уткао бескрупулозност, славољубље, тиранију, али ови драмски актери су прожети и љубављу, нежношћу, као и тугом. У драми Милоша Црњанског никако не постоји црно-бела карактеризација ликова, што је на репрезентативним примерима и показано. Исцрпним сагледавањем односа између историјске и уметничке стварности, свеобухватном анализом драмских портрета краљице Драге и краља Александра, потврђено је, да је Милош Црњански, иако се у значајној мери ослањао на историјске списе, своје драмске актере обележио снажним печатом властите имагинације. Драмски живот краља Александре и краљице Драге, јединствен је и непоновљив, и они се свакако сврставају у круг представника истакнутих драмских фигура у српској књижевности.

Цитирана литература

- АНЂЕЛКОВИЋ 2013: Anđelković, Sava. „Kolektivno i individualno pamćenje kao dramski materijal: (na primeru „Konaka“ Miloša Crnjanskog i „Ville Sachino“ Gorana Markovića)“. U: Ivana Živančević Sekeruš (ur.). Zbornik radova (Elektronski izvor). knj. 1. Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura, 2013, 77–85.
- БЕГИЋ 1959: Begić, Midhat. M. *Crnjanski: Konak, drama i komedija*. Izraz, god III, br. 10, (1959): 307–311.
- ВАСИЋ 1925: Васић, Драгиша. *Деветсто трећа: (мајски преврат): прилози за историју Србије од 8. јула 1900. до 17. јануара 1907*. Београд: Штампарија „Туцовић“, 1925.
- ВИВИЈАН 1904: Vivian, Herbert. *The Servian Tragedy with Some Impresions of Macedonia*. London: Grant Richards, 1904.
- ВИШЊАКОВ 2010: „Вишњаков, Јарослав В. „Политика у Србији крајем 19. и почетком 20. века виђена очима руских дипломатских, војних и полицијских агената“. Александар Животић (прев.). *Војноисторијски гласник* бр. 2, (2010): 85–107.
- ЈОВАНОВИЋ 1929: Јовановић, Слободан. *Влада Александра Обреновића*. књ. 1. Београд: Геца Кон, 1929.
- ЈОВАНОВИЋ 1936: Јовановић, Слободан. *Влада Александра Обреновића*. књ. 3. Београд: Геца Кон, 1936.
- КАЗИМИРОВИЋ 1997: Казимировић, Васа. *Црна рука: личности и догађаји у Србији од преврата 1903. до Солунског процеса 1917. године*. Крагујевац: Призма; Београд: Центар филм, 1997.

(ДОМАНОВИЋ 1964: 271, 272, 282).

- ЛОМПАР 2004: Ломпар, Мило. *Аполонови путокази есеји о Црњанском*. Београд: Службени лист СЦГ, 2004.
- МАРЈАНОВИЋ 1995: Марјановић, Петар. *Црњански и позориште*. Нови Сад: Прометеј: Академија уметности; Београд: Купола, 1995.
- МАРЈАНОВИЋ 1997: Марјановић, Петар. *Српски драмски писци XX столећа*. Нови Сад: Матица српска, Академија уметности; Београд: Факултет драмских уметности, 1997.
- МИХАЈЛОВИЋ 1994: Михајловић, Борислав Михиз. *Казивања и указивања*. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1994.
- МУЈЧИНОВИЋ 2005: Мујчиновић, Авдо. *Позоришне критике*. Радомир Путник (ур.). Нови Сад: Стеријино позорје, 2005.
- РАЈИЋ 2014: Рајић, Сузана. *Александар Обреновић, владар на прелазу векова - сукобљени светови*. Београд: Српска књижевна задруга, 2014.
- СЕЛЕНИЋ 1977: Слободан, Селенић. „Савремена српска драма“ У: Слободан Селенић (ур.) *Антологија савремене српске драме*. Београд: Српска књижевна задруга, 1977, VII-LXXXI.
- СЕЛЕНИЋ 2005: Селенић, Слободан. *Драмско доба: позоришне критике: 1956–1978*. Феликс Пашић (ур.). Нови Сад: Стеријино позорје, 2005.
- СТОЛИЋ 2009: Столић, Ана. *Краљица Драга Обреновић*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
- ТОДОРОВИЋ 1997: Тодоровић, Пера. *Огледало: зраке из прошлости*. Латинка Перовић (ур.). Београд: Медицинска књига: Медицинске комуникације, 1997.
- ФРАЈНД 2005: Фрајнд, Марта. „Конак Милоша Црњанског између говора историје и говора емоције“. У: Мило Ломпар (ур.). *Књига о Црњанском*. Београд: Српска књижевна задруга, 2005, 254–275.

Извори

- ДОМАНОВИЋ 1964: Домановић, Радоје. „Краљ Александар по други пут међу Србима“. Димитрије Вученов (ур.). *Сабрана дела*. 3, Београд: Просвета, 1964, 248–374.
- ИЛИЋ 2015: Илић, Драгутин. *Роман краљице Наталије*. Светлана Томић (ур.). Београд: Службени гласник, 2015.
- ОБРЕНОВИЋ 1999: Обреновић, Наталија. *Моје успомене*. Иванка Павловић (прев.), Љубинка Трговчевић (ур.). Београд: Српска књижевна задруга, 1999.
- ПЕТРОВИЋ ЛУЊЕВИЦА 2013: Петровић Луњевица, Христина. *Права истина о животу краљице Драге: (пише њена сестра)*. Снежана Цветковић, Драган Мрдаковић (ур.). Смедерево: Народна библиотека, 2013.

- ЦРЊАНСКИ 1966: CRNJANSKI, Miloš. „Konak: drama i komedija o ubistvu kralja Aleksandra Obrenovića i kraljice Drage u pet slika“. У: *Sabrana dela. Knjiga deveta. Drame*. Београд: Prosveta; Нови Сад: Matica srpska; Загреб: Mladost; Сарајево: Svjetlost, 1966, 89–301.
- ЦРЊАНСКИ 1999: Црњански, Милош. *Есеји и чланци II, историја, полемике, разговори. Милош Црњански. Ж. Стојковић (ур.)*. Београд: Задужбина Милоша Црњанског; Lausanne: L'Age d'Homme, 1999.

Snežana R. Bulat

THE PORTRAIT OF A ROYAL COUPLE IN DRAMA KONAK BY MILOŠ CRNJANSKI

This paper examines the portraying of a love and death of a royal couple Obrenović, in the drama *Konak* by Miloš Crnjanski. Special research attention is given to the initial spark of the end of the Obrenović dynasty, the royal wedding of the Serbian king Aleksandar. On adequate examples it is shown that Aleksandar Obrenović had to fulfill his dreams, taking the crown and a woman, by all means necessary. Draga's path from miserable widow to the Serbian queen takes an important segment of this paper. It has been determined to which extent did Miloš Crnjanski used authentic historical data during creation of these dominant drama characters.

Key words: king Aleksandar, queen Draga, historical drama, crown, femme fatale, wedding, demise

